

Traduir és la manera de llegir de debò un text

Italo Calvino (1982)

Traducció de Miquel Edo

Entre les novel·les, com entre els vins, n'hi ha que viatgen bé i n'hi ha que viatgen malament.

Una cosa és beure un vi al lloc on ha estat produït i una altra, beure'l a milers de quilòmetres de distància.

Que una novel·la sigui bona o mala viatgera pot dependre de qüestions de contingut o de qüestions de forma, és a dir, de llenguatge.

Sempre s'ha sentit dir que les novel·les italianes que els estrangers llegeixen de més bon grat són les que estan ambientades en indrets molt localitzats, especialment al sud, i en qualsevol cas aquelles on es descriuen llocs que es poden visitar, i on s'enalteix la vitalitat italiana conforme a la imatge que se n'han fet a fora.

Potser sí que això era així, però jo diria que ara ja no ho és: primer de tot perquè una novel·la localista comporta un conjunt de coneixements molt concrets que el lector estranger no sempre pot copsar, i, en segon lloc, perquè una determinada imatge d'Itàlia com a país «exòtic» ja és molt lluny de la realitat i dels interessos del públic. El cas és que perquè un llibre traspassi fronteres ha de reunir unes condicions d'originalitat i unes condicions d'universalitat, i no pas confirmar imatges gastades i particularismes locals.

I el llenguatge hi té una importància cabdal, perquè per mantenir desperta l'atenció del lector cal que la veu que li parla tingui un cert to, un cert timbre, una certa vivacitat. Se sol pensar que és més exportable l'escriptor que escriu en un to neutre, que crea menys problemes a l'hora de traduir-lo. Però també aquesta la trobo una idea superficial, perquè una escriptura grisa pot tenir valor només si la sensació de grisor que transmet té un valor poètic, és a dir, si s'ha creat una grisor molt personal; si no, a ningú li vindran ganes de llegir-la. La comunicació s'ha d'establir mitjançant l'accent personal de l'escriptor, i això es pot produir amb un registre corrent, col·loquial, proper al llenguatge del periodisme més viu i brillant; o pot ser una comunicació més intensa, més introvertida, més complexa, com és la de l'expressió literària.

Això sí, en cap cas el traductor s'estalviarà els problemes. Als textos on la comunicació té un caire més col·loquial, si d'antuvi el traductor aconsegueix d'agafar el to adient, pot no perdre l'embranchida i mantenir una desimboltura que sembla —que ha de semblar— fàcil. Però traduir mai no és fàcil; en determinats

casos les dificultats es resolen espontàniament, gairebé inconscientment, posant-se en sintonia amb el to de l'autor. Però en els textos estilísticament més complexos, amb diversos registres que es corregeixen entre si, les dificultats s'han de resoldre frase per frase seguint el joc de contrapunts, les intencions conscients i les pulsions inconscients de l'autor. Traduir és un art: el transvasament d'un text literari, sigui quin sigui el seu valor, cap a una altra llengua requereix cada cop una mena o altra de miracle. Tots sabem que la poesia en vers és intraduïble per definició; però és que la literatura de debò, també la que és en prosa, treballa tota ella a la ratlla de la intraduïbilitat de cada llengua. El traductor literari és la persona que es dona tota per traduir l'intraduïble.

Qui escriu en una llengua minoritària com és l'italià, tard o d'hora topa amb l'amarga constatació que la seva possibilitat de comunicar penja de fils prims com teranyines: n'hi ha prou de canviar el so, l'ordre i el ritme de les paraules perquè la comunicació fracassi. Quantes vegades no m'ha passat que, llegint el primer esborrany de la traducció d'un text meu que el traductor m'ensenyava, m'he sentit del tot estrany a allò que llegia? Com havia pogut, jo, ser tan pobre i insuls? Després, si anava a buscar el meu text en italià i el comparava amb la traducció, veia que potser sí que era una traducció molt fidel, però al meu text s'hi feia servir una paraula amb una intenció irònica tot just insinuada que la traducció no recollia, una subordinada al meu text corria rabent, mentre que a la traducció agafava una rellevància injustificada i una pesantor desproporcionada, el significat d'un verb al meu text quedava difuminat dins la construcció sintàctica de la frase i a la traducció sonava com una afirmació taxativa; en resum, allò que la traducció comunicava era del tot diferent d'allò que jo havia escrit.

I aquestes eren totes coses de les quals jo, escrivint, no m'havia adonat, i que no descobria fins ara, en rellegir-me al costat de la traducció. Traduir és la manera de llegir de debò un text: crec que això ja s'ha dit moltes vegades; afegiré que per a un autor reflexionar sobre la traducció d'un text seu, parlar-ne amb el traductor, és la manera de llegir-se de debò a si mateix, d'entendre bé allò que ha escrit i per què.

Em trobo en un congrés que tracta de les traduccions de l'italià a l'anglès, i haig de fer dues puntualitzacions: la primera, que el drama de la traducció tal com l'he plantejat és més fort com més properes són totes dues llengües, mentre que entre l'italià i l'anglès la distància és tan gran que traduir vol dir d'alguna manera recrear, i les possibilitats de salvar l'esperit d'un text augmenten com menys exposat s'està a la temptació de fer-ne un calc literal. El malestar a què abans em referia l'he patit més sovint llegint-me en francès, on contínuament poden amagar-se tergiversacions; per no parlar del castellà, que permet construir frases gairebé idèntiques a l'italià però amb un matís del tot oposat. En anglès es pot arribar a resultats tan diferents de l'italià que resulta que ja no m'hi reconec gens ni gota, però també a solucions reeixides justament perquè provenen de recursos lingüístics de l'anglès.

Segon punt: els problemes no minven en les traduccions de l'anglès a l'italià; ara no voldria que semblés que només pesa sobre l'italià aquesta condemna de ser una llengua complicada i intraduïble; també l'aparent facilitat, ràpida, practicada de l'anglès requereix el do particular que només té el veritable traductor.

Sigui quina sigui la llengua de la qual i a la qual es tradueix, és necessari no solament conèixer la llengua, sinó saber entrar en contacte amb l'esperit de la llengua, l'esperit de totes dues llengües, saber com totes dues llengües poden transmetre's llur essència secreta. Jo tinc la sort que em tradueix Bill Weaver, que posseix aquest esperit de la llengua en un grau elevadíssim.

Hi crec molt, en la col·laboració de l'autor amb el traductor. Aquesta col·laboració, abans que en la revisió de la traducció per part de l'autor, que per força es limitarà al nombre de llengües amb relació a les quals l'autor pugui donar el seu parer, es concreta en les preguntes del traductor a l'autor. Un traductor que no té dubtes no pot ser un bon traductor: jo començo a fer-me una idea de la qualitat d'un traductor a partir de les preguntes que em fa.

També crec molt en la funció de l'editorial, en la col·laboració entre l'*editor*¹ i el traductor. La traducció no és una cosa que es pugui agafar i enviar a la impremta; la feina de l'*editor* no es veu, però quan hi és dóna els seus fruits, i quan no hi és, com avui en dia passa a Itàlia en gairebé tots els casos i com és norma general a França, és un desastre. És clar que també hi pot haver casos en què l'*editor* faci malbé la feina ben feta del traductor; però jo crec que el traductor, per molt bo que sigui, i amb més raó si és bo, necessita que la seva feina sigui valorada frase per frase per algú que acari text original i traducció i pugui, si s'escau, parlar-ne amb ell. Bill Weaver us pot explicar com és d'important per a ell poder comptar amb una gran *editor* com és Helen Wolff, un nom destacat en el món de l'edició, de primer a l'Alemanya de Weimar i després als Estats Units. Haig de dir que els dos països on les traduccions dels meus llibres han aconseguit de marcar la seva presència en l'actualitat literària són els Estats Units i França, és a dir, els dos països on tinc la sort de disposar d'uns *editors* excepcionals; ja he dit que Helen Wolff té la feina més fàcil, atès que treballa amb un traductor que també és excepcional, Bill Weaver; em queda per dir que François Wahl, en canvi, ha hagut de refer de dalt a baix gairebé totes les traduccions dels meus llibres publicades a França per Seuil, i només en la darrera vaig aconseguir que hi posés també la seva firma, firma que hauria estat just que aparegués també en les traduccions anteriors.

Hi ha problemes que són comuns en l'art de traduir de qualsevol llengua, i problemes que són específics de la traducció d'autors italians. S'ha de partir de la base que els escriptors italians sempre tenen un problema amb la seva llengua. Escriure no és mai un acte natural; gairebé mai no té relació amb la parla. Els estrangers que tenen tractes amb italians de segur que han remarcat una particularitat de la nostra conversa: no sabem acabar les frases, deixem sempre les frases a la meitat. Potser els americans no hi són gaire sensibles, a això, perquè també als Estats Units es parla amb frases tallades, interrompudes, exclamacions, modismes sense un contingut semàntic precís. Però si se'ns compara amb els francesos, que estan acostumats a començar les frases i acabar-les, amb els alemanys, que sempre han de posar el verb al final, i fins i tot amb els anglesos, que normalment construeixen les frases amb molta propietat, veiem que l'italià parlat en la conversa de cada dia

1. En anglès a l'original (*N. del T.*).

tendeix a esvair-se contínuament en el no-res, i si s'hagués de transcriure s'haurien de fer servir constantment els punts suspensius. Ara bé, per escriure bé cal portar la frase fins al final, de manera que l'escriptura exigeix un ús del llenguatge molt diferent del que en fa la parla quotidiana. Cal escriure frases completes que vulguin dir alguna cosa; perquè d'això l'escriptor no se'n pot escapar: sempre ha de dir alguna cosa. També els polítics acaben les frases, però ells tenen el problema contrari, el de parlar per no dir, i s'ha de reconèixer que la seva habilitat en aquest sentit és extraordinària. També els intel·lectuals sovint aconsegueixen acabar les frases, però aquests han de construir uns discursos totalment abstractes, que no toquin mai la realitat, i que puguin generar altres discursos abstractes. Vet aquí, doncs, la posició en què es troba l'escriptor italià: és l'escriptor qui fa servir la llengua italiana d'una manera totalment diferent de com la fan servir els polítics, totalment diferent de com la fan servir els intel·lectuals, però no pot recórrer a la parla quotidiana, perquè la parla quotidiana té tendència a perdre's en formes inarticulades.

Per això l'escriptor italià viu sempre o gairebé sempre en un estat de neurosi lingüística. Ha d'inventar-se el llenguatge en el qual ha d'escriure, abans d'inventar-se les coses que ha d'escriure. A Itàlia la relació amb la paraula és essencial no solament per al poeta, sinó també per a l'escriptor en prosa. Més que qualsevol altra gran literatura moderna, la literatura italiana ha tingut i té el seu centre de gravetat en la poesia. Com el poeta, el prosista italià posa una cura obsessiva en cada paraula, i en el «vers» que conté la seva prosa. I si no posa aquesta cura a nivell conscient, és que escriu com en un raptus, tal com es fa en la poesia instintiva o automàtica.

Aquest sentit problemàtic del llenguatge és un element essencial de l'esperit del nostre temps. Per això la literatura italiana és un component necessari de la gran literatura moderna i mereix ser llegida i traduïda, perquè l'escriptor italià, contràriament a allò que es pensa, no és mai en un estat eufòric, joiós, solar. En general té un temperament depressiu, però amb un matís irònic. Els escriptors italians poden ensenyar només això: com afrontar la depressió, mal del nostre temps, condició comuna a la humanitat del nostre temps, defensant-se amb la ironia, amb la transfiguració grotesca de l'espectacle del món. Certament no falten escriptors que sembla que desbordin vitalitat, però és una vitalitat amb un rerefons trist, llòbrec, dominada pel sentit de la mort.

És per això que, per molt difícil que sigui traduir els italians, val la pena de fer-ho: per viure tots amb el màxim d'alegria possible la desesperació universal. Si el món té cada vegada menys seny, l'única cosa que podem mirar de fer és donar-li un estil.